

Andrzej Lasota

Gwiazdzistość zbioru określoności funkcji uwikłanych

W artykule omówiono pewną własność geometryczną zbioru określoności układu funkcji uwikłanych. Podstawowe twierdzenie autor sformułował i udowodnił dla układu funkcji podanego w postaci wyraźnej, a następnie wykorzystał klasyczne twierdzenie o rozwikłalności. Otrzymany wynik można uważać za uzupełnienie tego klasycznego twierdzenia.

W niektórych rozumowaniach analizy matematycznej, a w szczególności w teorii funkcji uwikłanych, spotykamy się z następującą operacją:

Dany jest ciąg funkcji: $f_1(x_1 \dots x_m) \dots f_n(x_1 \dots x_m)$ określonych w otoczeniu punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m)$ oraz zbiór D w przestrzeni $n + m$ wymiarowej zawierający w swoim wnętrzu punkt $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$, gdzie

$$\hat{y}_i = f_i(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m) \quad i = 1, \dots, n.$$

Następnie zacieśniamy warunek

$$y_i = f_i(x_1 \dots x_m) \quad i = 1, \dots, n \quad (1)$$

do zbioru D , to znaczy rozpatrujemy tylko takie punkty $(x_1 \dots x_m, y_1 \dots y_n)$ spełniające równania (1), które należą do D .

O występującym w tej operacji zbiorze D zakłada się zwykle, iż jest on geometrycznie figurą dość prostą — kulą lub kostką o środku w punkcie $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$ — i ma średnicę mniejszą od pewnej z góry zadanej liczby $\varepsilon > 0$ wyznaczonej przez całość rozumowania.

Oznaczmy przez Δ zakres x -owy tak otrzymanego warunku, to jest ogół takich punktów $(x_1 \dots x_m)$ ze zbioru określoności funkcji $f_1 \dots f_n$, dla których punkty $[x_1 \dots x_m, f_1(x_1 \dots x_m) \dots f_n(x_1 \dots x_m)]$ należą do zbioru D i spełniają równania (1).

Nasuwa się teraz pytanie, jakie własności geometryczne posiada zbiór Δ , jeżeli funkcje $f_1 \dots f_n$ są regularne, np. klasy C^1 , a zbiór D posiada średnicę dostatecznie małą. Okazało się, że jedną z takich własności zbioru Δ jest gwiazdzistość względem punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m)$.

Definicja. Zbiór Δ nazywamy gwiazdzistym względem punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m)$, jeżeli zawiera on każdy odcinek łączący punkt $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m)$ z dowolnym punktem $(x_1 \dots x_m)$ należącym do tego zbioru.

Gwiazdzistość zbioru Δ względem punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m)$ jest własnością o tyle jeszcze ciekawą, że utrzymuje się ona nawet wtedy, gdy za D bę-

dziemy przyjmować zbiory o kształcie bardziej ogólnym, np. zbiory wypukłe lub gwiazdy.

Definicja. Zbiór D nazywamy gwiazdą o cesze co najmniej $\lambda > 0$ względem punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$, jeżeli:

1. Zawarty jest w pewnej kuli otwartej o promieniu R i środku w punkcie $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$.

2. Zawiera pewną kulę otwartą o promieniu r i środku w punkcie $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$.

3. Zawiera każdy odcinek łączący dowolny punkt kuli wewnętrznej z dowolnym punktem należącym do zbioru D .

$$4. \frac{r}{R} \geq \lambda.$$

Oczywiście każdy zbiór ograniczony wypukły zawierający wewnątrz punkt $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$ jest gwiazdą względem tego punktu.

Wystarczy zatem dla dowodu całej wypowiedzianej wyżej tezy udowodnić następujące twierdzenie dotyczące gwiazd:

Twierdzenie. Jeżeli funkcje $f_1 \dots f_n$ są określone i klasy C^1 w otoczeniu punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m)$ oraz liczba λ spełnia nierówności $1 > \lambda > 0$, wtedy istnieje taka liczba $\delta > 0$, że zakres x -owy warunku (1)

$$y_i = f_i(x_1 \dots x_m) \quad i = 1, \dots, n,$$

zacieśnionego do zbioru będącego gwiazdą o cesze co najmniej λ względem punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$ i zawartego w kuli o promieniu $\leq \delta$ oraz środku w punkcie $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$ jest zbiorem gwiazdzistym względem punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m)$.

Dowód. Dla uproszczenia zapisu założę dodatkowo, że

$$\begin{aligned} \hat{x}_i &= 0 & i &= 1, \dots, m, \\ f_j(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m) &= 0 & j &= 1, \dots, n \end{aligned} \quad (2)$$

oraz wprowadzę symbolikę wektorową

$$\begin{aligned} \vec{X} &= (x_1 \dots x_m) & \vec{Y} &= (y_1, \dots, y_n) & [\vec{X}, \vec{Y}] &= (x_1 \dots x_m, y_1 \dots y_n) \\ \vec{0} &= (0 \dots 0) \text{ } m \text{ zer} \\ \vec{F}(\vec{X}) &= [f_1(x_1 \dots x_m) \dots f_n(x_1, \dots, x_m)] \end{aligned} \quad (3)$$

$|\vec{A}|$ – moduł wektora $\vec{A}$ m wymiarowego,

$|\vec{A}, \vec{B}|$ – moduł wektora $[\vec{A}, \vec{B}]$ $n+m$ wymiarowego.

Założenia (2) nie zmniejszają ogólności twierdzenia, widać bowiem jasno, iż gwiazdzistość jest niezmiennikiem względem translacji.

W myśl założenia i umowy (2) transformacja $\vec{F}$ jest określona i klasy C^1 wewnątrz kuli $|\vec{X}| < h$, gdzie h jest pewną liczbą dodatnią.

Dowiodę teraz, że istnieje liczba $0 < \delta \leq h$ taka, że dla wszystkich punktów $0 < |\vec{X}| < \delta$ oraz liczb $0 < \vartheta < 1$ spełniona jest nierówność

$$s(\vartheta \vec{X}) = \frac{|\vec{F}(\vartheta \vec{X}) - \vartheta \vec{F}(\vec{X})|}{(1-\vartheta)|\vec{X}, \vec{F}(\vec{X})|} < \lambda. \quad (4)$$

Istotnie, stosując do identyczności

$$\vec{F}(\vartheta \vec{X}) - \vartheta \vec{F}(\vec{X}) = (1-\vartheta)[\vec{F}(\vec{X}) - \vec{F}(\vec{0})] - [\vec{F}(\vec{X}) - \vec{F}(\vartheta \vec{X})]$$

twierdzenie o przyrostach skończonych, otrzymujemy

$$\vec{F}(\vartheta \vec{X}) - \vartheta \vec{F}(\vec{X}) = (1-\vartheta)\vec{X} \cdot \text{grad } \vec{F}(\vartheta_1 \vec{X}) - (1-\vartheta)\vec{X} \cdot \text{grad } \vec{F}(\vartheta_2 \vec{X}), \quad ^1)$$

gdzie $0 < \vartheta_i < 1 \quad i=1, 2$.

Stąd po podstawieniu do (4)

$$s(\vartheta \vec{X}) = \frac{|\vec{X} \cdot [\text{grad } \vec{F}(\vartheta_1 \vec{X}) - \text{grad } \vec{F}(\vartheta_2 \vec{X})]|}{|\vec{X}, \vec{F}(\vec{X})|},$$

a dalej korzystając z nierówności $0 < |\vec{X}| \leq |\vec{X}, \vec{F}(\vec{X})|$ mamy

$$s(\vartheta \vec{X}) \leq |\text{wersor } \vec{X} \cdot [\text{grad } \vec{F}(\vartheta_1 \vec{X}) - \text{grad } \vec{F}(\vartheta_2 \vec{X})]|.$$

Ponieważ $|\text{wersor } \vec{X}|$ jest ograniczony, a pochodne składowych transformacji $\vec{F}$ są ciągłe, więc skoro tylko moduł $\vec{X}$ jest dostatecznie mały (a zatem i punkty $[\vartheta_1 \vec{X}]$, $[\vartheta_2 \vec{X}]$ są bliskie), moduł różnicy $\text{Grad } \vec{F}(\vartheta_1 \vec{X}) - \text{grad } (\vartheta_2 \vec{X})$, a z kolei i całe wyrażenie

$$|\text{wersor } \vec{X} \cdot [\text{grad } \vec{F}(\vartheta_1 \vec{X}) - \text{grad } \vec{F}(\vartheta_2 \vec{X})]|$$

jest dowolnie małe. A więc odpowiednie δ można dobrać.

Dla ukończenia dowodu wystarczy wykazać, że skoro punkt $[\vec{X}, \vec{F}(\vec{X})]$ należy do gwiazdy D zawartej w kuli otwartej o promieniu $\leq \delta$ i cesze co najmniej λ , to punkt $\vartheta \vec{X}, \vec{F}(\vartheta \vec{X})$ również do niej należy.

Można założyć ponadto, iż $0 < |\vec{X}|$, jeżeli bowiem $\vec{X} = \vec{0}$, to także i $\vartheta \vec{X} = \vec{0}$, a więc punkt $[\vartheta \vec{X}, \vec{F}(\vartheta \vec{X})]$ jako identyczny z punktem $[\vec{0}, \vec{F}(\vec{0})]$ oczywiście do D należy.

Weźmy teraz pod uwagę równanie promienia wychodzącego z punktu $[\vec{X}, \vec{F}(\vec{X})]$ i przechodzącego przez punkt $[\vartheta \vec{X}, \vec{F}(\vartheta \vec{X})]$

$$\begin{aligned} \vec{U} &= \vec{X} + t(\vartheta - 1)\vec{X} \\ \vec{V} &= \vec{F}(\vec{X}) + t[\vec{F}(\vartheta \vec{X}) - \vec{F}(\vec{X})] \end{aligned} \quad 0 \leq t.$$

¹⁾ Kropka oznacza mnożenie skalarne.

Punkt $[\vartheta \vec{X}, \vec{F}(\vartheta \vec{X})]$ leży na odcinku łączącym punkty $[\vec{X}, \vec{F}(\vec{X})]$ i $[\vec{0}, \frac{\vec{F}(\vartheta \vec{X}) - \vartheta \vec{F}(\vec{X})}{1 - \vartheta}]$, gdyż pierwszy z tych punktów otrzymujemy dla $t=1$, drugi dla $t=0$, a trzeci dla $t = \frac{1}{1 - \vartheta} > 1$.

Moduł tego ostatniego punktu spełnia w myśl (4) oraz definicji liczby λ następujące nierówność:

$$\left| \vec{0}, \frac{\vec{F}(\vartheta \vec{X}) - \vartheta \vec{F}(\vec{X})}{1 - \vartheta} \right| = \left| \frac{\vec{F}(\vartheta \vec{X}) - \vartheta \vec{F}(\vec{X})}{1 - \vartheta} \right| < \lambda |\vec{X}, \vec{F}(\vec{X})| \leq \lambda R \leq r,$$

gdzie r i R oznaczają promienie stosownych kul o środkach w punkcie $[\vec{0}, \vec{F}(\vec{0})]$ zawartej i zawierającej gwiazdę D .

Ostatecznie, ponieważ zbiór D jest gwiazdą, punkt $[\vartheta \vec{X}, \vec{F}(\vartheta \vec{X})]$ należy do zbioru D — co kończy dowód.

Zastosowanie w teorii funkcji uwikłanych:

Jak wiadomo warunek

$$\varphi_i(x_1, \dots, x_m, y_1, \dots, y_n) = 0 \quad i = 1, \dots, n \quad (5)$$

przy pewnych założeniach w odniesieniu do funkcji $\varphi_1 \dots \varphi_n$ jest — po zacieśnieniu do kuli K o środku w punkcie $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$ i o promieniu dostatecznie małym — równoważny warunkowi postaci (1).

Stąd wynika, że jeżeli warunek (5) zacieśnimy do gwiazdy D zbudowanej na podstawie twierdzenia dla warunku (1) i zawartej w kuli K , to zbiór określoności funkcji uwikłanych wyznaczonych z tak zacieśnionego warunku (5) jest gwiazdzisty względem punktu $(\hat{x}_1 \dots \hat{x}_m, \hat{y}_1 \dots \hat{y}_n)$.

Katedra Analizy Matematycznej UJ

Otrzymano 20 maja 1954 r.

РЕЗЮМЕ

Звездообразность области существования системы неявных функций

В курсе математического анализа доказывается что условия

$$\varphi_i(x_1, \dots, x_m, y_1, \dots, y_n) = 0 \quad i = 1, \dots, n$$

$$\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i - \hat{x}_i)^2 + \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2} < r$$

при некоторых предположениях относительно функции

$$\varphi_i(x_1, \dots, x_m, y_1, \dots, y_n) \quad i = 1, \dots, n$$

и при соответственно малом r определяют систему функции в множестве E в котором точка $(\hat{x}_1, \dots, \hat{x}_m)$ есть внутренняя. Принимая r достаточно малым можем получить ещё один эффект: множество E будет содержать всякий отрезок соединяющий точку $(\hat{x}_1, \dots, \hat{x}_m)$ с любой другой точкой принадлежащей E .

Настоящая статья содержит обобщение и доказательство вышеуказанного свойства неявных функций.

SUMMARY

A Proof that the Domain of Existence of the Implicit Functions is Star-shaped

According to well known theorem the equations

$$\varphi_i(x_1, \dots, x_m, y_1, \dots, y_n) = 0 \quad i = 1, \dots, n,$$

considered in the sphere

$$\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i - \hat{x}_i)^2 + \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2} < r$$

define (under some adequate assumptions) a system of implicit functions

$$y_i = f_i(x_1, \dots, x_m) \quad i = 1, \dots, n,$$

which are determined on a certain set E , the point $(\hat{x}_1, \hat{x}_2, \dots, \hat{x}_m)$ being the interior point of E .

For r sufficiently small the following property of E can be proved: all points of a segment joining $(\hat{x}_1, \hat{x}_2, \dots, \hat{x}_m)$ with an arbitrary point of E belong to E .

The paper deals with a generalization of these property.